

Tehdäänpä tutkimus II

Haastatteluista raportointiin

*Toivo Pöysä—
Jussi Simpura*

Juomatapatutkimus-76 on Alkoholitutkimussäätiön toimeenpanema laaja haastattelu-tutkimus, jonka tarkoituksena on selvittää suomalaisten alkoholin käyttöä vuonna 1976. Tässä kaksiosaisessa artikkelissa, jonka ensimmäinen osa julkaistiin Alkoholipolitiikan numerossa 1/77, tehdään selkoa tutkimuksen työvaiheista ja niistä saaduista kokemuk-sista tutkimuksen tekijöitten näkökulmasta.

Edellisessä osassa esiteltiin työn kaksi ensimmäistä päävaihetta, yleissuunnittelu ja toteutuksen suunnittelu. Toisessa osassa jatketaan haastattelutyön aloittamispäivästä eteenpäin. Jäljellä on vielä kaksi päävaihetta: tiedon keruu sekä aineiston käsittely ja raportointi. Artikkelin ensimmäisessä osassa on esitetty yksityiskohtainen työnkulku-kaavio, johon tekstissä viitataan sulkeisiin merkityillä numeroilla.

TIEDON KERUU

Tiedon keruu on haastattelututkimuksen keskeinen vaihe ja koko valmistelutyön huipentuma. Tässä jaksossa kerrotaan haastatteliijoista, heidän koulutuksestaan, haastattelutyön organisaatiosta ja val-mistelujen onnistumisesta kentällä. Kaik-ki nämä sisältyvät kaavion kohtaan (17).

Haastattelijat

Alkoholipoliittisella tutkimuslaitoksella on runsaasti kokemusta aineiston keruus-ta haastattelumenetelmällä. Kokemuk-sesta huolimatta juomatapatutkimuksen kenttävaiheeseen liittyi paljon uutta ja ainutkertaista. Aikaisemmissa tutkimuk-sissa mukana olleet kokeneet haastatteli-jat eivät enää olleet käytettävissä; oli värvättävä ja koulutettava kokonaan uusi miehistö. Haastattelulomake oli saanut täysin uuden asun, tietokoneilmeen. Täs-

Tämän raportin tuottamiseen ovat osallistuneet: Raija Ahtola, Leila Iivonen, Tuula Muhonen, Eeva-Liisa Tuovinen ja Juhani Turunen.

tä tilanteesta lähdettiin värväämään haastattelijoita Alkon myyjien joukosta. ”Haastattelutyö edellyttää innostusta, tarkkuutta ja sopeutumiskykyä. Työ on luonteeltaan mielenkiintoista ja vaihtelevaa, mutta poikkeuksellisissa olosuhteis-sa myös vaativaa ja rasittavaa. Hyvä ihmistuntemus, pitkäjänteisyys ja sinni-käs yrittäminen ovat eräitä hyvän haas-tattelijan tunnusmerkkejä.” Näin kerrot-tiin haastattelijain värväysilmoituksessa syksyllä 1975.

Tärkeintä haastattelijain valmennuk-sessa olivat harjoitushaastattelut. Juoma-tapatutkimuksen haastatteliijoille niitä kertyi kaikkiaan puolen tusinaa. Suurin osa niistä tehtiin olosuhteissa, jotka eivät kovinkaan hyvin vastanneet tilannetta kentällä. Kun harjoitushaastattelut lisäk-si tehtiin kolmella eri lomakeversiolla, jäivät haastattelijat melkoisen epävar-moiksi tulkinnanvaraisista kohdista. Har-joitushaastatteluja olisi tehtävä huomata-vasti enemmän mahdollisimman toden-mukaisissa olosuhteissa ja lopullisella haastattelulomakkeella.

Haastattelijain koulutusvaiheessa jaet-

tiin muutakin tietoa kuin haastattelulomakkeen hallitsemiseen liittyvää. Haastattelijat saivat mm. kuulla alkoholitutkimuksen tavoitteista, juomatapatutkimuksen liittymisestä ajankohtaisiin tapahtumiin ja aikaisempien haastattelututkimusten kokemuksista. Haastattelijan työssä tarvitaan monenlaisia virikkeitä ja valmiutta kohtaamaan hyvin erityyppisiä vaatimuksia. Samalla on tärkeää, että haastattelijalla arvostaa itse työtänsä ja suhtautuu siihen vakavasti. Suuri osa koulutuskurssista jouduttiin käyttämään kenttävaiheen käytännön järjestelyjen — majoituksen, matkajärjestelyjen ja päivärahojen — selvittämiseen. Muutamien kymmenen miehen tilapäinen organisaatio tuottaa suuren laitoksen sisällä paljon vaivaa, paperisotaa ja ongelmia, jotka vakinaisessa haastatteluorganisaatiossa voitaisiin jättää vähemmälle.

Kenttätöön organisaatio

Lähes 3 000 henkilön haastatteleminen vaati jo melko mittavan organisaation. Tutkimuksen työryhmä viimeisteli kenttävaiheen tehtävänjaon elokuun lopulla. Ryhmän sisällä oli nimetty kenttävaiheen vetäjäksi haastattelutyössä laajan kokemuksen hankkinut tutkija. Hänen tehtävänä oli valvoa työn etenemistä koko maan tasolla. Alkon aluejakoa noudattaen oli kullekin alueelle nimetty yhdysmies, jolla oli valtuudet päättää alueensa haastattelijoiden työnjaosta, siirroista ja muista järjestelyistä. Kolme yhdysmiehistä hoiti tehtävää oman toimensa ohella, loput kaksi toimivat itsekin haastattelijoina. Tavoitteena oli, että haastattelijalla ei toimisi omalla kotipaikkakunnallaan. Kun haastattelijat olivat Alkon myyjiä, he olisivat voineet joutua haastattelemaan omia asiakkaitaan, ja tämä olisi varmasti vaikuttanut tulokseen. Haastattelijoina kehoitettiin pitämään päivittäin yhteyttä alueensa yhdysmieheen. Lomakkeen tulkintakysymyksissä ohjeet antoi tutkimuslaitos.

Haastattelupaikkakunnat sijaitsivat

melko tasaisesti ympäri maata, Helsingistä Sallaan ja Uudestakaupungista Lieksaan. Tutkimuskuntia oli yhteensä 64, ja kussakin kunnassa oli haastateltavia vähintään yksi työyksikkö, 36 henkeä. Haastattelutyö oli ajoitettu syksyyn vertailukelpoisuuden säilyttämiseksi. Syksyllä kerättävät alkoholinkäyttötiedot koskevat pääasiassa loppukesää, jolloin eivät suuret juhlapyhät eikä kesälomakausiakaan aiheuta heilahteluja alkoholin kuluksessa. Päävaiheen oli arvioitu kestävän syyskuun ajan ja ns. jälkiharavoinnin marraskuun alkupuolelle. Miestä kohti haastatteluja tuli noin 50 ja koko työhön kului runsaat 1 500 miestyöpäivää. Oheisessa kartassa on esitetty tutkimuskuntien sijoittuminen, aluejako ja yhdysmiesten sijoituspaikat.

Kenttätöön organisaatio osoittautui hyvin toimivaksi. Välillä tosin syntyi tilanteita, joissa ei tiedetty, kenen antamat ohjeet kulloinkin pätevät. Yhdysmiesjärjestelmä on tämänlaajuisessa tutkimuksessa suureksi eduksi, jopa välttämätön. Parhaiten työ olisi sujunut, jos kaikki yhdysmiehet olisivat voineet keskittyä yksinomaan tähän tehtävään. Nyt heidän työtaakkansa saattoi kasvaa kohtuuttomaksi.

Elokuun lopussa yhdysmiehet kutsuttiin Helsinkiin kertaamaan järjestelyt, annetut ohjeet ja haastattelulomake. Syyskuun alussa kokoontuivat haastattelijat sitten yhdysmiesten johdolla alueittain vastaavanlaiseen kertausharjoitukseen. Samalla haastattelijat saivat tarvitsemansa varusteet: kynät, kumit, alueensa kartan, lomakkeet, kalenterit ja viimeisimmät ohjeet. Tärkeintä, haastateltavien osoitteita, jouduttiin kuitenkin vielä odottamaan.

Haastattelutyö kentällä

Tilauslennolla oleva pienkone pörrää syyskuun toisen päivän aamuna Helsingistä kohti Turkuja, sieltä edelleen Tampereelle, Kokkolaan, Kajaaniin ja takaisin Helsinkiin. Kaksi kuriiria kuljettaa mukanaan kahden tuhannen haastateltavan

osoitekortteja, jotka tietokone on sylkenyt ulos aikataulusta vuorokauden myöhässä. Nyt kurotaan myöhästymistä umpeen. Juomatapatutkimuksen haastattelijat, 64 miestä, ovat olleet jo vuorokauden lähtövalmiina. Pakollinen lepo ei ole kenenkään mieleen tässä vaiheessa. Koulutusvaihe ja harjoitushaastattelut ovat takanapäin ja miesten mieli palaa kentälle. Nyt halutaan jo tosikoitokseen.

Juomatapatutkimuksen haastattelijat liikkuvat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta omalla autolla. Auton käytöstä on monia etuja: haastattelijä voi hoitaa tehtävänsä laajalla alueella yhdestä ja samasta majapaikasta käsin, itse liikkuminen helpottuu ja tiukan paikan tullen voi haastattelunkin tehdä autossa, jos tilaisuutta kahdenkeskiseen jutusteluun ei muuten järjesty. Haastattelijan tuli paikkakunnalle saavuttuaan majoittua kohtuulliseen hotellitason majapaikkaan, jossa oli puhelin käytettävissä. Ensimmäinen tehtävä oli ilmoittaa yhdysmiehelle osoite ja puhelinnumero jatkuvan yhteydenpidon varmistamiseksi. Jatkossa tutustuttiin paikkakuntaan ja selvitettiin kartan avulla haastateltavien osoitteita.

Haastateltavien osoitteet olivat usein puutteellisia, ja muuttoliike teetti paljon lisätyötä. Apua saatiin paikkakunnalla kauan asuneilta henkilöiltä ja viranomaisilta. Melko paljon haastattelijan ajasta kuluikin osoitteiden selvittämiseen ja päivän haastatteluohjelman laatimiseen. Työtahdiksi oli suositeltu keskimäärin kahta haastattelua päivässä. Alkupäivinä tämä tavoite ylitettiin helposti, kun osoitteita oli runsaasti. Työn edetessä tahti kuitenkin hidastui, sillä jäljellä olivat vaikeimmin tavoitettavat haastateltavat. Saatua haastattelua kohti jouduttiin tekemään keskimäärin 2,4 tavoituskäyntiä. Kaupungeissa työ oli vaikeampaa kuin maaseudulla, ja Helsingin seudulla vaikeampaa kuin muualla maassa. Tavoituskertoja tarvittiin Helsingin seudulla yli kolme kutakin saatua haastattelua kohti. Kaiken kaikkiaan oli käyty ovien takana tai otettu yhteyttä puhelimella yli 8 000

kertaa, ennen kuin urakka oli valmis.

Haastattelijat lähettivät ensimmäiset haastattelunsa suoraan tutkimuslaitokselle pikatarkistusta varten. Näin saatiin mahdolliset väärinkäsitykset nopeasti oikaistuksi. Ensimmäisinä päivinä oli yhteydenpito muutenkin tärkeää. Osalla alkuinnostus oli niin suuri, että oli tarpeen rauhoitella, toisilla taas oli selviä käynnistysvaikeuksia. Kovaa vauhtia pidettiin pahempana kuin hidasta alkua, sillä tavoitteena oli ennen kaikkea huolellinen ja laadukas työ.

Erityisryhmät ja jälkiharvointi

Suureen otokseen tulee väistämättä mukaan erityisryhmiä, joiden haastattelemisen saattaa olla erittäin työlästä, aikaa vievää ja jopa mahdotonta. On eristäytyvä ihmistyyppi, joka kaihtaa kaikkea julkisuutta, pelokkaita yksinäisiä henkilöitä, sairaita ja vanhuksia, jotka eivät jaksa haastattelua loppuun asti, kehitysvammaisia, mielisairaita ja liikuntakyvyttömiä ihmisiä. Paljon on myös kiireisiä ihmisiä, joiden aika ei tahdo riittää "moiseen humpuukiin", ja omana ryhmänään tulevat vielä alkoholiongelmaiset, jotka yrittävät usein vältellä tämänaiheista haastattelua. On erittäin vaikea antaa tarkkoja ohjeita siitä, milloin haastateltava on kykenevä vastaamaan kysymyksiin ja milloin ei. Juomatapatutkimuksessa oli periaatteena, että ketään ei hylätä oikopäätä, ilman perusteellisia selvityksiä. Näin syntyikin kuva siitä kansan osasta, jota hyvinvointisuomalainen ei hevin tapaa. Maininnat sairaudesta tai vammaisuudesta olivat uskomattoman yleisiä. Haastatteliijoilta vaadittiin näiden ihmisten haastattelemisessa erityistä taitoa ja hienotunteisuutta.

Vaikeimmin tavoitettavat haastateltavat jäivät ns. jälkiharvointiin, johon osallistui vain osa haastatteliijoista. Alkoholitutkimuksessa tämä jälkijoukko on erityisen kiinnostava, koska siinä usein on noita pakoilevia alkoholin suurkuluttajia ja alkoholiongelmaisia.

Toinen jälkiharavointiin joutunut ryhmä oli hatarin perustein kieltäytyneiden joukko, joka usein väärinkäsityksen tai välinpitämättömyyden takia oli torjunut haastattelijan oveltaan. Haastattelijan vaihtaminen antoi tällaisessa tapauksessa monta kertaa hyvän tuloksen. Myös matkojen ja työkiireiden takia tavoittamatta jääneitä yritettiin saada haastatelluiksi muun jälkijoukon mukana.

Kokemuksia kentältä

Haastattelihoita oli pyydetty pitämään päiväkirjaa toimistaan koko komennuksen ajalta. Päiväkirjojen perusteella laati kukin selostuksen kertyneistä kokemuksista. Seuraavassa erään haastattelijan kuvaus työpäivästään syyskuun alkupuolella:

"Neljä tehtyä haastattelua, jotka kaikki olivat jo aiemmin sovittuja. Tavoituskäyntejä tein tänään runsaat kymmenen, jolloin sain aikaan kaksi sopimusta. Haastatelluista yksi oli käsittääkseni suhteellisen varakas keski-ikäinen naishenkilö, jolle haastattelussa ilmi tulleiden tietojen salassapysyminen tuntui olevan erityisen tärkeää. Yksi haastatelluista oli eläkeläinen, jonka haastattelemiseen kului aikaa ja se vaati kärsivällisyyttä. Jouduin ensimmäisen kerran esittämään valtuuskorttini, en haastattelutavalle, vaan tämän tuimantuntuiseksi äidille. Kolmannen käsittääkseni alkoholiseksi luokiteltavan haastateltavan naapureilta ja talonmieheltä sain haastateltavaa koskevaa 'asiatietoa' runsain mitoin."

Toinen haastattelija kertoo työnsä alkuvaiheista:

"Toisena päivänä kävin kymmenessä paikassa, mutta sainpa neljä haastatteluakin. Viimeisen haastattelun päätteeksi juotiin talossa kakkukahvit, jotka haastateltavan vanhemmat olivat keittäneet, koska olin niin utterasti tavoitellut haastateltavaa — kävin haastateltavan luona neljä kertaa sinä päivänä."

Varsinaisten haastattelujen lisäksi aikaa kului rupatteluun ja yleisistä asioista puhumiseen. Monet halusivat sanoa painavan sanansa alkoholiolojen korjaamiseksi, ja reunahuomautuksia kertyi loimakkeelle. Nuo lisäkeskustelut olivat haastattelihoille usein antoisia ja monta

kertaa välttämättömiä, jotta olisi päästy itse asiaan. Haastateltavat suhtautuivat yleensä myönteisesti haastatteluihin, vaikka toisinkin saattoi olla. Äskeinen kertoja jatkaa:

"Seuraavana päivänä sattui erittäin hankala tilanne ja olin mielissäni siitä, että haastateltavaksi oli tullut poika eikä isä. Olin sopinut haastattelusta edellisenä päivänä emännän kanssa. Aamulla menin taloon ja aloitin haastattelun. Kaikki sujui hyvin siihen asti kunnes isäntä tuli taloon. Isäntä alkoi kirotta ja haukkua minua, että taas tehdään jotain kortistoa ihmisistä ja kielsi poikaa puhumasta mitään (poika oli 26-vuotias). Selitin mistä on kysymys, mutta eipä tainnut isäntä uskoa, koska vaati valtuuskortin näyttämistä. Sain kuitenkin haastattelun tehtyä. Lähtiessäni isäntä epäili, että tiedot myydään ja joku kerää näin suuret rahat ja häipyä maasta."

Tilanteet vaihtelivat päivän mittaan ja haastattelijan kekseliäisyys ja kärsivällisyys joutuivat koetukselle. Kuuntelemisen taitoa tarvittiin eikä mitään sopinut hämmästyä:

"No ei siinä pulloja korkattu eikä ryyppyjä otettu. Pullot oli vain havaintovälineinä. Kaveri näytti, minkä verran pullo oli kulloinkin vajaantunut ja sitten niitä senttejä siinä tarkasteltiin."

"... olin naapureilta kuullut, että kaverilla on erikoisuuksia. Ja sitten haastateltava tulikin vastaan ase kädessä, sukelsi sieltä navetan nurkan takaa. Mutta se johtui siitä, että oli innokas metsämies ja tuli juuri metsältä. Siinä kyllä hiukan pelotti. Hyvä juttu siitä kuitenkin tuli, ei mitään vaikeuksia..."

"No, hän oli vähän tuollainen vähäpuheinen mies, ei osannut sanoa juuta eikä jaata. Meni sisälle ja sanoi, että odottakaa vähän. Ja sitten alkoi tapahtua. Tuli vaimo ja huusi suurella äänellä, että: On se kumma, että tällaisia juttuja tehdään väkisin — tuollainen juttu on ihan tyhjänpäiväistä asiaa. Nykyään ryyvätään vaan. Koulussa ne juo jo keskikaljaa ja polttaa tupakkaa. Hakevat sosiaalihuollosta rahaa ja rälläävät kansalaisten veromarkoilla..."

"... suurin piirtein hän tajusi kysymykset, ja minä huutelin ne vaihtoehdot sille korvaan kun ei pystynyt lukemaan. Oli onneksi täysin raitis. Ei ymmärtänyt alkoholista kerta kaikkiaan mitään. Kun sanoin, että tämä on nyt ohi, niin mummo tokaisi: Höh, tähänkö se loppui, luulin, että sinä kysyt koko elämäntarinan..."

AINEISTON KÄSITTELY JA RAPORTOINTI

Tiedon keruu on haastattelututkimuksen näkyvin työvaihe ja se vaatii myös suurimman työpanoksen. Sitä seuraava vaihe, aineiston käsittely ja raportointi, on puolestaan näkymätöntä työtä siihen asti, kunnes ensimmäiset tulokset valmistuvat. Tätäkin vaihetta esitellään nyt käytännön tehtävien kannalta; aineiston käsittelyyn liittyvät metodologiset kysymykset jäävät kokonaan sivuun.

Tähän päävaiheeseen kuuluvat haastattelulomakkeiden vastaanotto ja tarkistus (18), ATK-työn (20) aloittaminen sekä varsinainen raportointi (21). Kaksi jälkimmäistä yhdessä tulosten arvioimisen (22) kanssa muodostavat jatkuvan prosessin, jossa kaikki osapuolet vaikuttavat koko ajan toisiinsa.

Lomakkeiden vastaanotto ja tarkistus

Juomatapatutkimuksen tiedot saapuivat tutkimuslaitokselle lähes 3 000 päälomakkeella, jossa oli 14 sivua, sekä niihin liittyvillä 10 000 juomiskertalomakkeella. Kaikkien näiden perinpohjainen tarkistaminen olisi ollut kuukausien urakka. Siksi jo lomakkeen suunnitteluvaiheessa oli päätetty jättää pääosa lomakkeen tarkistustyöstä tietokoneella tehtäväksi. Käsitöinä huolehdittiin saapuneiden lomakkeiden kirjaamisesta, lomakkeelle merkittyjen henkilönumeroiden ja päivämäärien tarkistamisesta sekä kahden avoimen kysymyksen luokittelemisesta. Näin supistettunakin tämä vaihe työllisti neljä henkilöä kolmeksi kuukaudeksi.

Pääosa lomakkeista toimitettiin laitokselle yhdysmiesten kautta suurehkoina erinä. Laitoksella tehty kirjaamistyö olisi helpottunut, jos yhdysmiehille olisi voitu sälyttää enemmän lomakkeiden ja osoitekorttien esijärjestelytyötä. Nyt suuret erät joutuivat odottamaan viikkojakin, ennen kuin niitä päästiin viemään eteenpäin. Koska käsittelyvaihe sinänsä tarjosi vain vähän uutta aikaisempiin kokemuksiin verrattuna, ei siihen muutenkaan

ollut osattu varautua tarpeeksi hyvin — ehkä osaksi sen vuoksi, että tehtävän piti olla aikaisempaa helpompi. Nyt kävi niin, että työmäärä oli paljon arvioitua suurempi eivätkä ohjeet ja suunnitelmat aina riittäneet. Tarkistus- ja luokitteluohjeet jäivät viime tinkaankin ja niitä jouduttiin pohtimaan moneen kertaan työn kuluessa. Ei varmaankaan poikkeuksellinen tilanne tutkimustyössä, mutta tilanne, jonka olisi voinut pitkälle välttää.

Lävistys ja ATK-työt

Tarkistuksen jälkeen lomakkeet lähetettiin lävistettäväksi. Tarkoituksena oli päästä käsittelemään päälomakkeita mahdollisimman hyvissä ajoin ennen juomiskertatietojen valmistumista. Aineiston pääosa oli juomiskertalomakkeilla, ja pelkästään päälomakkeen varassa esitettävät tiedot oli tarkoitus saada alta pois ennen varsinaisen urakan alkua.

Lävistystyö vei kuitenkin odotettua pitemmän ajan, yhteensä yli kolme kuukautta. Lomakkeet lähetettiin lävistykseen muutaman sadan erissä ja ne palautettiin sitä mukaa kuin ne valmistuivat. Näin pyrittiin siihen, että lomakkeet olisivat mahdollisimman lyhyen ajan laitoksen ulkopuolella. Tämä oli välttämätöntä jo tietojen luottamuksellisuudenkin vuoksi, vaikka haastateltavan henkilöllisyys ei lomakkeesta käykään ilmi. Kun lomaketta suunniteltiin, oltiin yhteydessä myös lävistykseen, ja saatiinkin aikaan lävistäjien mieleinen tulos. Työn viivästyminen ei siis johtunutkaan lomakkeesta vaan siitä, että suuren talon sisällä voi syntyä yllättäviä kiireellisiä töitä, jotka ohittavat kaiken muun.

Varsinainen ATK-työ pääsi käyntiin lävistyksen valmistuessa. Aluksi tarkastettiin lomakkeiden lukumäärät vertaamalla niitä vastaanottokirjanpitoon. Sen jälkeen tarkastettiin lävistettyjen tietojen ylä- ja alarajat, puuttuvat tiedot ja ristiriitaisuudet. Mikäli epäselvyyksiä ilmeni, asia tarkistettiin alkuperäiseltä haastattelulomakkeelta. Tässä vaiheessa tulivat ilmi niin haastattelijain, luokitteli-

jain, tarkistajain kuin lävistäjäinkin virheet. Kaiken kaikkiaan virheiden määrä jäi yllättävän pieneksi, vaikka lomake oli monella tavalla teknisesti vaikea.

Juomatapatutkimuksessa on suurelta osalta nojaututtu ATK-palvelujen joustavaan ja edulliseen käyttömahdollisuuteen. Koko ajan on voitu käyttää runsaasti Alkon ATK-keskusta ja näin on tavallista suurempi osa eri työvaiheista voitu tehdä tietokonetta hyväksi käyttäen. Tällainen tilanne on ilmeisesti vielä melko harvinainen käytännön tutkimustyössä, ja siksi kaikkia tässä esitettyjä ratkaisuja ei useimmissa tutkimuksissa voida ajatella. Kuitenkin näyttää siltä, että ATK-alan tekninen kehitys voi vaikuttaa vastaisuudessakin paljon tämäntyyppiseen tutkimustyöhön — niin asettamiensa vaatimusten ja rajoitusten kuin tarjoamiensa apuneuvojenkin kautta. Juomatapatutkimuksen ratkaisut jäivät tässä suhteessa usein puolitiehen, koska epäonnistumisen riskit tuntuivat suurilta. Pienemmissä puitteissa kokeilemiseen on paremmat mahdollisuudet, ja tässä saatujen kokemusten perusteella se kannattaa. Vaarana tietysti on, että tutkimuksen tekeminen muuttuu kokonaan tutkimustekniseksi työksi ja esimerkiksi haastattelutilanteen inhimillinen vuorovaikutus jää taka-alalle tiedonkeruuvaiheessa. Jatkuva ja melko rutiininomaisessa tiedon keruussa vaara ei ole ehkä kovin suuri, mutta kertaluonteisessa, erikoisaiheisiin tähtäävässä haastattelututkimuksessa liiasta teknologiasta voi olla enemmän haittaa kuin hyötyä.

Raportoinnin valmistelut

Kun aineistot olivat kunnossa — tarkistusjakso vei aikaa kaksi kuukautta —, oli kaikki valmista varsinaisten tulosten selvittämiseksi. Siihen mennessä oli täytyntä ratkaista raportoinnin työjärjestys pääpiirteissään ja laatia ensimmäisiksi ajatelluista raporteista yksityiskohtaiset luonnokset. Ennen varsinaisia tulosraportteja laadittiin muutama artikkeli, jotka kuvaavat työnkulkua ja aineiston

laatua. Nyt käsillä oleva kirjoitus kuuluu tähän joukkoon.

Tulosraporttien osalta on mahdotonta ja tarpeetontakin laatia ”lopullista” suunnitelmaa etukäteen, sillä ensimmäiset tulokset vaikuttavat aina siihen, mihin suuntaan jatkossa edetään. Jos esimerkiksi käy ilmi, että raittiiden osuudet ovat naisilla ja miehillä muuttuneet vuoden 1969 jälkeen kovin eri tavoin, on jatkossa tärkeää selvittää, miten tämä muutos näkyy alkoholia käyttävien naisten ja miesten kohdalla. Juomatapatutkimuksen raportoinnin puitteet olivat melko hyvin selvillä jo työn alkuvaiheissa. Oli tärkeää julkaista ensin ne tulokset, jotka parhaiten kuvaavat juomatapojen muuttumista eri väestöryhmissä vuoden 1969 jälkeen. Periaatteessa ratkaistiin samalla myös julkaisemuoto. Juomatapatutkimuksen aineisto jakautuu näet muutamaaan melko irralliseen osakokonaisuuteen, ja siksi näytti parhaalta julkaista kutakin kokonaisuutta koskevat tiedot erillisinä raporteina. Tällaisia osakokonaisuuksia ovat esimerkiksi raittiuden esiintyminen ja perusteet, tilastoimaton alkoholin kulutus ja alkoholin kokonaiskulutuksen jakautuminen eri väestöryhmien kesken.

YHTEENVETO

Tutkimus ei suinkaan ole päättynyt, kun ensimmäinen tulosraportti ilmestyy. Juomatapatutkimuksen raportointivaihe kestää kaikkiaan kaksi—kolme vuotta. Tässä selostuksessa ei kuitenkaan jatketa enää pitemmälle, koska alunperin oli tarkoituksena kertoa vain siitä, mikä jo on todella tapahtunut. Loppujaksossa kerrataan vielä tärkeimmät kokemukset, kuvataan tutkimuksen työympäristöä ja esitetään eräitä lukuja tutkimuksen tähänastisista vaiheista.

Suunnittelu ja ryhmätyö tutkimuksen tekemisessä

Juomatapatutkimuksen tärkeimmäksi kokemukseksi jäävät tähän mennessä

suunnittelun soveltaminen ja ryhmätyö. Perinteisesti on ajateltu, että tutkimustyö, jos mikä, on alue, jolle suunnitelmallisuus ja ryhmätyö ovat vieraita. Tutkija tekee työnsä itsenäisesti ja seuraa vain omaa rataansa eikä ole halukas määrittelemään etukäteen tulevia työvaiheita. Vaikka suunnitelmia tehtäisiinkin, ne halutaan jättää väljiksi, jottei niistä tulisi ajattelua kahlitsevia taakkoja. Kun tutkimukset tulevat laajemmiksi ja niiden kustannukset nousevat kymmeniin tai satoihin tuhansiin markkoihin, alkaa suunnitelmallisuus kuitenkin tulla tarpeelliseksi. Juomatapatutkimuksen kokemukset ovat ainakin tekijöilleen olleet rohkaisevia, sillä suunnitelmista on todella ollut apua työn kaikissa vaiheissa. Apu on ollut sitäkin suurempi, kun työryhmä on voinut nopeasti välittää ratkaisut kaikille mukana olleille.

Suunnittelu ei tietenkään saa tulla itsetarkoitukseksi: tutkimus ei ole mikään tietotehdas, jonka toiseen päähän syötetään ideoita ja toisesta päästä tulee raporttia ja selostusta. Ei myöskään pidä kuvitella, että suunnitelma estäisi vaikeuksien syntymisen. Juomatapatutkimuksessa suunnitelmat pettivät kahdessa tärkeässä kohdassa: lomakkeen suunnitteluvaiheessa ja otoksen valmistelussa. Kummassakin aikapula tuli vastaan. Vaikka varsinaisilta epäonnistumisilta vältyttiinkin, olisi työ sujunut helpommin, jos aikaa olisi ollut kaksi—kolme kuu-kautta enemmän. Molemmat kriittiset vaiheet olivat juuri niitä, joissa tekninen kehitys on viime vuosina muuttanut työskentelytapoja. Voidaankin odottaa, että vastaisuudessa tutkimusten tekijät joutuvat yhä enemmän ottamaan huomioon ”ulkopuolisen” maailman teknistymisen ja monimutkaistumisen. Yksi tapa vastata näihin muutoksiin on mukautua niihin ja ottaa tutkimustyössäänkin käyttöön samat periaatteet, joita muualla sovelletaan.

Juomatapatutkimus työtehtävänä

Juomatapatutkimuksen toimeksiantaja-

na on Alkoholitutkimussäätiö. Tutkimuksen työt — haastatteluvaihetta lukuun ottamatta — on tehty Alkoholipoliittisessa tutkimuslaitoksessa, ja tutkimuksen rahoituksesta on huolehtinut Oy Alko Ab. Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos on hallinnollisesti Alkon osasto. Nämä olivat tutkimuksessa virallisesti mukana olevat kolme osapuolta. Lisäksi Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen sisällä voi tarkastella eri osapuolina työryhmää ja laitoksen muuta henkilökuntaa. Juomatapatutkimus on toteutettu kaikkien näiden yhteistyönä.

Juomatapatutkimus-76 jatkaa Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen pitkää haastattelututkimusperinnettä, ja aloite tutkimuksen tekemiseksi onkin peräisin sieltä. Muodollisesti tutkimus tehdään Alkoholitutkimussäätiön nimissä, mutta säätiön suoranaisten vaikutus tutkimukseen on ollut vähäinen. Suurempi merkitys on ollut Alkolla, kun on ollut kysymys rahasta: haastattelijain palkat, päivärahat ja matkakorvaukset maksoi Alko. Tutkimuksen sisältöön ei Alkolla puolestaan ollut lainkaan vaikutusta.

Juomatapatutkimuksella oli alun alkaen puolivirallisen tutkimuksen asema, ja sitä tehtiinkin virkatyön tapaan. Nuoren tutkijan mielessä saattaa väikkyä kuva kutsumustyöstä, jossa saa toteuttaa suuria oivalluksiaan. Mistään tällaisesta ei juomatapatutkimuksen alkuvaiheissa ollut kysymys. Olihan jo lähtökohtana vanha, koeteltu malli. Juuri tästä syystä olikin mahdollista kiinnittää tavallista enemmän huomiota käytännön työtehtäviin. Vaikka ”omaperäisyydestä” ei voinut olla juuri puhuttakaan ennen raportointivaihetta, osoittautui tutkimus antoisaksi myös teknisenä suorituksena. Vanha sananparsi ”työ tekijäänsä neuvoo” kävi kuitenkin toteen tutkimuksen edetessä, ja virkatyö alkoi muuttua tekijöitensä mielessä yhä enemmän ”omaksi työksi”.

Ryhmätyö antaa tekijöilleen usein turvallisuuden tunnetta ja itseluottamusta, mutta sillä on myös haittansa. Yksi niistä on linnoittautuminen ryhmän suppeaan

piiriin. Silloin syntyy helposti epäluuloisuutta työryhmän ja sen lähiympäristön välille ja sen seurauksena vaikeuksia tiedon kulussa. Toinen ongelma on sortuminen näennäiseen tasa-arvoisuuteen ryhmän sisällä. Varsinkin tilanteissa, joissa jouduttiin tekemään ratkaisut nopeasti, oli pakko turvautua esimiesvaltaiseen toimintatapaan. Kun silloin yritettiin väkinäisesti jatkaa tasa-arvoisuuteen perustuvaa työskentelyä, aiheutettiin vain vaikeuksia kaikille ryhmään kuuluville.

Numerotietoa juomatapatutkimuksesta

Tutkimustyö alkoi helmikuussa 1975. Työ kestää 3—4 vuotta.

Alkoholipolitiikka Vol. 42: 85—93, 1977

Haastateltavia oli 2 988 henkeä. Heistä haastateltiin 2 835 henkeä. Kato oli siis 153 henkeä eli 5,1 %.

Haastattelut tehtiin syksyllä 1976. Yksi haastattelu kesti keskimäärin 65 minuuttia. Pisin haastattelu kesti 3,5 tuntia. Haastateltavia käytiin tavoittamassa yhteensä yli 8 000 kertaa.

Haastattelijoina oli 64 miestä. Heidän työpanoksensa oli 1 500 miestyöpäivää ja yli 50 000 ajokilometriä.

Työryhmän työpanos oli 3 mies- ja naistyövuotta vuonna 1975, 6 mies- ja naistyövuotta vuonna 1976.

Aineistoa saatiin yli 25 000 reikäkorttilista.